

Opevněná sídliště v Karpatské kotlině doby bronzové

Radovan Wolf

Výchozí článek *Dividing space, dividing society: fortified settlements in the Carpathian Basin (c. 2300–1500 BC)* byl publikován v Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle kolektivem maďarských autorů (Dani - Fischl - Kiss - Kulcsár - Szeverényi 2019).

Projekt shrnuje poznatky několika různých výzkumů na území dnešního Maďarska. Zabývá se opevněnými lokalitami mezi léty 2300-1500 př. n. l., jejich umístěním v krajině, velikostí, proximitou mezi nimi, délkou/režimem využívání a funkcí. Závěry by měly posloužit lepšímu pochopení společnosti doby bronzové, jejímu rozvrstvení a organizaci.

Výzkumy struktury osídlení Karpatské kotliny doby bronzové se soustředily hlavně na atraktivnější hradištní a tellové lokality. Příkladem může být článek F. Gogaltána (2016), který zprostředkovává informace získané výzkumem tellových sídlišť doby bronzové v povodí řeky Mureş a věnuje se rovněž sociálním implikacím zjištěných struktur.

Teprve od nedávna se zabývají výzkumy i periferními lokalitami a zkoumají pestrost jejich funkce a prostorového rozvržení, což nám umožňuje lépe chápat hospodářský kontext doby bronzové. Lepšímu pochopení archeologických situací napomáhají pokroky ve vývoji nedestruktivních metod (kupříkladu geoarcheologické průzkumy umožňují hloubější poznání stratigrafie a struktury obranných/dělicích příkopů). Nedestruktivní analýzy však bohužel stále nejsou schopny podat všechny informace a pro lepší pochopení je stále třeba exkavací.

Výchozí text demonstruje značné rozdíly ve struktuře osídlení mezi jednotlivými částmi Panonie, zejména před a za Dunajem.

Střední Maďarsko

- první tellové osady při Dunaji (okolo Dunaföldváru)

- starší vrstvy jsou charakteristické nagyrévským materiálem, novější vrstvy materiálem kultury Vátya, u té jsou již opevněné lokality jisté

- osídlení postupně houstne, sídliště jsou zakládána nejdříve na pravém, a ve střední DB i na levém břehu Dunaje

- typy

1) sídliště s jednoduchým příkopem, jedinou vrstvou osídlení s jámami a stopami domů (Dabas-Dabasi-szőlők)

2) sídliště se středovým, obvykle tellu-podobným areálem s více vrstvami a vnějším sídelním areálem (Biatorbágy-Pap-réti-dűlő, Budapest-SoroksárVárhegy, Kakucs-Balla-domb, Sósút-Kálvária)

3-4) sídliště se středovou tellu-podobnou lokalitou s více vrstvami, obklopenou dalším vnějším areálem (Dömsöd-Leányvár, Lovasberény-Mihályvár, Perkáta Forrás-dűlő, Faluhelyi-dűlő), nebo se třemi okružnými areály a dalším vnějším osídlením (Kakucs-Turján mögött, Sárbogárd-Cifrabolondvár)

- tyto jednotlivé typy by mohly být primárními a sekundárními centry v hierarchicky uspořádaném systému místních mikroregionů

- u některých je 6 m silná vrstva osídlení (Százhalombatta-Földvár, Bölske-Vörösgyír)

- spousta menších sídlišť má tenčí vrstvu asi 1-2m (Kakucs-Turján mögött, Lovasberény-Mihályvár, Perkáta-Forrás-dűlő, Faluhelyi-dűlő) > možná implikace jiných módů či délky osídlení

- telly jsou často obklopeny menšími, sekundárními centry, ta jsou obvykle rovněž opevněná, někdy i s vnitřními hradbami či příkopy, které dělí sídliště na 3, až 4 uzavřené části

Údolí Benty a oblast Százhalombatta

- detailně zkoumaná oblast severovýchodního Maďarska
- osídlení na říčních terasách při úpatí Bükku a níže pak v mokřadech kolem řek
- sídliště jsou od sebe obvykle vzdálena 5-10 km
- jídelníček obyvatel sídlišť v mokřadech byl silně obohacován mlži
- centrum sídliště je mnohdy níže položeno než jeho zbytek kvůli přesunům zeminy při kopání příkopu > to dělá defenzivní funkci centra nepravděpodobnou
- obvykle jsou sídliště zakládána v hatvanské periodě a pokračují až po kosziderskou
- některá zdejší sídliště prošla kompletní přestavbou

Polgár (východ Maďarska)

- významněji osídleno až ve střední DB
- sídliště vzdálená od sebe 5-8 km, pohřebiště obvykle 0,5-1 km daleko od sídlišť
- sídliště položena při důležitých brodech > profit z obchodních cest
- absence periferií, zdejší sídliště se zdají být rovnocenné a autonomní
- první příkopy konstruovány tak, by byly přirozeně zavodňovány z okolních toků, pozdější defenzivní/organizační struktury jsou obvykle s prvotním příkopem koncentrické
- na základě analýz bylo možno rekonstruovat ekosystém okolo lokality Kiczösalom, jde o mozaiku polností, pastvin, na místě vymýceného lesa

Západní Maďarsko

- sídliště zakládána při brodech a na vyvýšených lokalitách > kontrola obchodu v oblasti > bohatnutí elit
- nálezy bronzových a zlatých depotů při výšinných sídlištích
- Bakonyszentlászló-Kesellőhegy - nejstarší zkoumaná výšinná lokalita
- Sütthő - mazanicové zdi, žádné známky kulevých jam (výrazně odlišná stavba od východní Panonie)
- vesnice nejsou vnitřně rozděleny, množství menších a větších vesnic
- Kaposvár - velká vesnice (odkryto zatím 40x400m), velké množství zásobních jam, poměrně malá populace, osídlení však trvalo 500 let
- přítomnost dvou různých identifikovatelných typů sídel by mohlo implikovat hierarchizovaný model zdejších sídel (centrum x periferie)
- relativně malé množství centrálních, opevněných lokalit oproti menším vesnicím by mohlo znamenat velká spádová území/teritoria jednotlivých center
- různé zastoupení jednotlivých druhů dobytka v různých oblastech, podíl lovené zvěře zanedbatelný > adaptace na místní mikroregionální ekologické podmínky

Závěr

- struktura sídlišť se v Panonii doby bronzové různí region od regionu, zpravidla jsou však zakládána při řekách a důležitých obchodních trasách, by tak obyvatelé profitovali z dálkového obchodu
- není možno aplikovat jakýkoliv jednotný model

Literatura:

- Dani, J., Fischl, K.P., Kiss, V., Kulcsár, G., Szeverényi, V., 2019. Dividing space, dividing society: fortified settlements in the Carpathian Basin (ca. 2300–1500 BC), in: Meller, H., Friederich, S., Küssner, M., Stäuble, H., Risch, R. (Eds.), *Siedlungsarchäologie des Endneolithikums und der frühen Bronzezeit*. 11. Mitteldeutscher Archäologentag vom 18. bis 20. Oktober 2018 in Halle (Saale), Halle (Saale), 851-868.
- Gogâltan, F. 2016. Building power without power? Bronze Age fortified settlements on the Lower Mureş Basin, in: Gogâltan, F., Cordoş, C. (Eds.), *Prehistoric settlements: social, economic and cultural aspects: seven studies in the Carpathian area Cluj Napoca*, 87–113.